

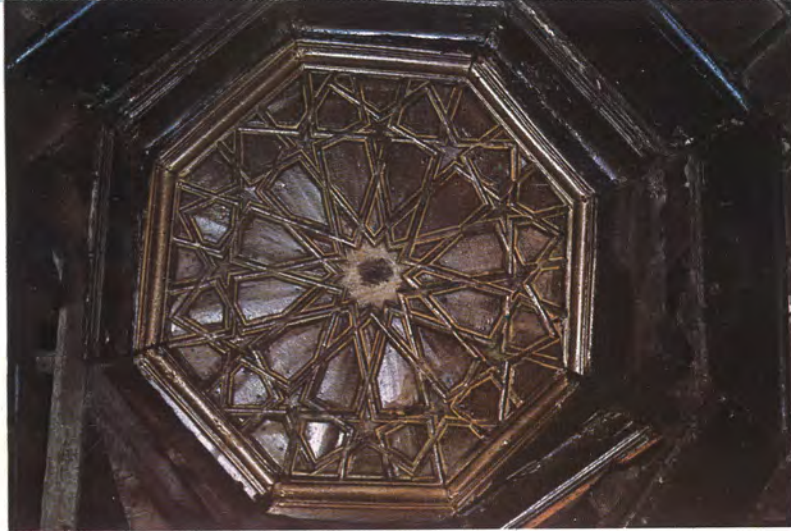
Kula

Yazı ve Fotoğraflar:
Muharrem Hilmi ŞENALP (Mimar, İTÜ)

Batı Anadolu'nun bağırında, **Kara Divlit Tepesi**'nin eteklerinde, kara, yanık bir bölge vardır: Eski çağlarda bile bu yanıklığı dikkati çektiğinden, **Kula** civarına, "yanık mevki" mânâsına **Katakekome** demişler. Bugün çevredeki kraterler taze şekilleriyle görülmekte ve arazinin meylini takip eden lâvlar sanki yeni akmış intibasını vermektedir. **Gölde Köyü** üzerinden kaplıcalara doğru uzanırsanız, volkanik indifanın nerelere ulaştığını vâdi boyunca görür, **Kara Divlit**'in haykırışını duyar gibi olursunuz.

Resim 1: Kızıklar Evi

Resim 2: Kızıklar Evi tavanı

Resim 3: Gödeliler Evi

Kula isminin menşei hakkında çeşitli rivayetler dolaşır. Bazı tarihçiler **Kal'a** kelimesiyle yakın alâkası olduğunu; bazıları, Lidya'da adı geçen **Koloe** şehrinin Kula olduğunu söylerler. Bizans tarihinde **Küle**; Germiyoğlu İkinci Yakub Çelebi'nin yaptırdığı Kütahya Vâcidiye Medresesi giriş kapısı üzerindeki taş vakfiyede ise, **Güldi** veya **Küldi** olarak geçer.

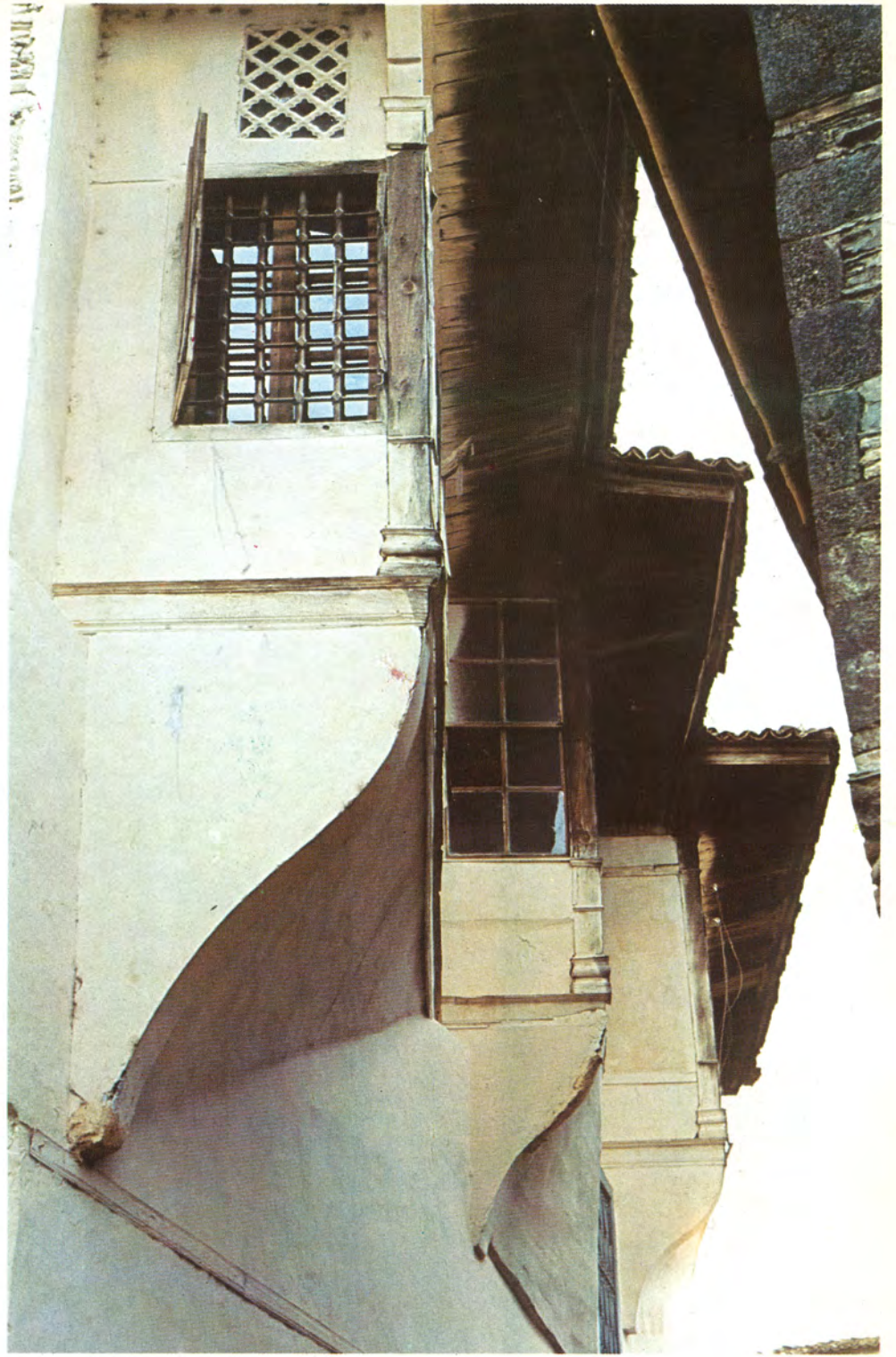
Kula'nın kurulduğu arazinin volkanik olması sebebiyle, Evliyâ Çelebi'nin sevimli yakıştırmalarında olduğu gibi, **Küldi**, yâni **Küldü** imlâsına bakarak, Kula'nın "kül" asıllı olduğunu biz de söyleyebiliriz!

Lidyalılar Kula'nın ilk sâkinleri olarak bilinir. Daha sonra Persler'in, Büyük İskender'in, Selekoslar'ın, Bizans'ın ve nihayet Selçuklular'ın hâkimiyetleri görülür. Beylikler devrinde, Germiyoğulları'ndan Yakub bin Alişir, merkezi Kütahya olan Germiyoğlu Beyliği'ni kurar. Kula bu sıralarda Beyliğe dahil küçük bir kasabadır. Kızını Şehzâde Bayezid'e veren Germiyoğlu Süleyman Şah, Kütahya ve civarını Osmanlılar'a "çeyiz olarak" terkeder ve Kula'ya çekilir. Daha sonra "bey" olan İkinci Yakub Çelebi bu yerleri geri alır. Bir ara Yıldırım Bayezid, Saruhan, Aydın ve Menteşe beylikleriyle beraber bu havâliyi de Osmanlı mülküne dahil eder. Germiyan toprakları Yıldırım Bayezid'in Ankara mağlûbiyetinden sonra tekrar İkinci Yakub Çelebi'ye verilmişse de, Yakub Çelebi İkinci Murad'la görüşerek, ölümünden sonra bu toprakların Osmanlılar'a geçmesini vasiyet etmiş, böylece, Kütahya çevresiyle birlikte Kula 1429'da tamamen Osmanlı mülkü olmuştur. Bugün Manisa'nın ilçesi olan Kula, Ege Denizi kıyılarını Anadolu içlerine bağlayan eski "Büyük Kral Yolu" üzerindedir. Osmanlılar zamanında da, Ankara-Eskişehir ve Kütahya yoluyla İzmir'e geçiş Kula üzerinden olmaktadır.

Osmanlı mülkünde neredeyse çığnemediği toprak bırakmayan Evliyâ Çelebi'miz Kula'ya da uğramış.. "Seyahatnâme"sinde Kula'dan, "... **bağlı ve bağçeli ve bir ferah-efzâ yerdire ve cümle sekiz mahalle ve binikiyüz toprak örtülü mâmur ve müzeyyen hâne-i zibâdır. Cümle yirmidört mihrabdır ve cümle ikiyüz dükkândır. Âb u hevâsı gayet latif... elvan kilimleri meşhûdur..**" diye bahseder.

Resim 5: Palanduzlar Evi'nde, merdiven üstündeki taht

Resim 6:

Mahalle merkezlerinde câmiler ve çeşmeler bulunmaktadır. Sokaklar dardır, intizamsızdır; ama âhenksizlik içinde bir âhengi vardır. Mütevâzı fakat vakur bir haşmet, her sokak ve dönemeçte hayret... Bâzen geniş saçaklar uçar gibi; bâzen çıkmalar birbiri üzerinden kayar gibi; bâzen birbirine bakar gibi; bâzen de, başbaşa vermiş sohbet ediyorlar gibi...

Sokaklarda, duvar diplerinde "kayrak taşları" bulunur. Ortada ise, meyillerin birleştiği yerde taşlar üzerinden yağmur suları akar. Hemen her köşebaşında yangın musluğu var. Duvarlar, derzleri kireç, renkleri griden siyaha kadar, hafif ama çok sert volkanik taşlardan, sıvalar samanlı çamurdan...

Mimarî tasarım, prizmalarla oynar gibi sadece birtakım kare veya dikdörtgen mekânları fonksiyonlarına göre yanyana getirmekten ibaret değildir. İnsan, tasarımda plân tertibiyle beraber, mekân değeri, estetik unsurlar, malzeme seçimi ve uygulama tekniğinin de nasıl birlikte düşünülmesi gerektiğini Kula'da yaşıyor. Evlerde, mimarî unsurların taşarlama esnekliğine hayran olmamak mümkün değil.

Resim 7:

Kula

Resim 8: Çolaklar Evi'nin yazılı tavanı

Resim 9: Bir ocak yaşmağı

Resim 10:

Evlerin çoğu dış sofalıdır, bir kısmı da iç sofalı.. Alt katta avluya bakan depolar, ahır, mutfak, çamaşılık ve ocak bulunur. Bâzen bunlar avlu içinde tek katlı ayrı bir binâdır. Avlu, bahçe ve sofa'nın günlük hayatta büyük ağırlığı vardır. Sofa, yâni **hayat**, dış ve iç mekânlar arasında bir geçit mekânı olmaktan başka, yazın sağladığı iklim şartları sebebiyle de açık havada oturma ve yaşama imkânı verir. Kadın'ın eviçi faaliyetinin çoğu da burada geçer.

Bâzen evler hürmetkâr, penceresizdir: Karşı komşuyu rahatsız etmesin diye... Direklerle avluya taşılır: Hayat-altı gölgelik olsun diye... Bâzen de sofaya, ilâve, **köşk** şeklinde oturma yeri yapılır. Yön müsâid değilse, altları kapalı, çıkmalar üçgendir. Çünkü hayat mutlaka avluya ve Güney'e bakacaktır. İkinci derece deprem alanına giren Kula'da evlerin zemin katları yığma taş, üst katlarıysa ahşap karkas sistemdir. Kayrak taşı döşeli avludan hayat'a açıktan, bir veya iki düz merdivenle çıkılır.

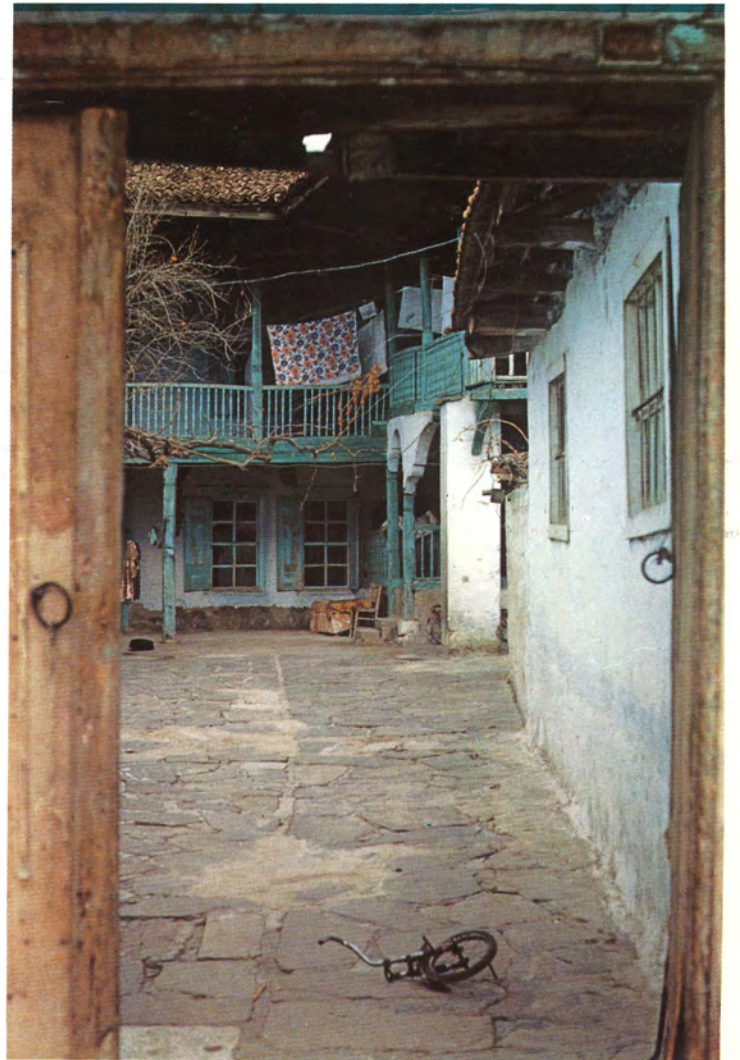
İmbat'ı alacak şekilde Güney'e açılan sofanın kuzeyine odalar dizilmiştir. **Hayat'dan seki'ye**, oradan da **köşk'e** çıkılabilir. Bâzen zeminden biraz yüksekte bir ara-kat vardır. Merdiven tiplerinde, kodların ayarlanmasında ve diğer mimarî unsurlarda görülen çeşitli çözümlere ve tasarlama esnekliğine hemen her evde rastlanır. Herhangi bir odada fazla dolaba ihtiyaç varsa, bu, çepheden bile hissedilir. Çünkü duvar itilmiş, dolap çıkıntısı bir "cephe elemanı" olmuştur. İç mekân düzenini, hayat'daki kodları, çepheden hemen okumak mümkündür (Resim: 7).

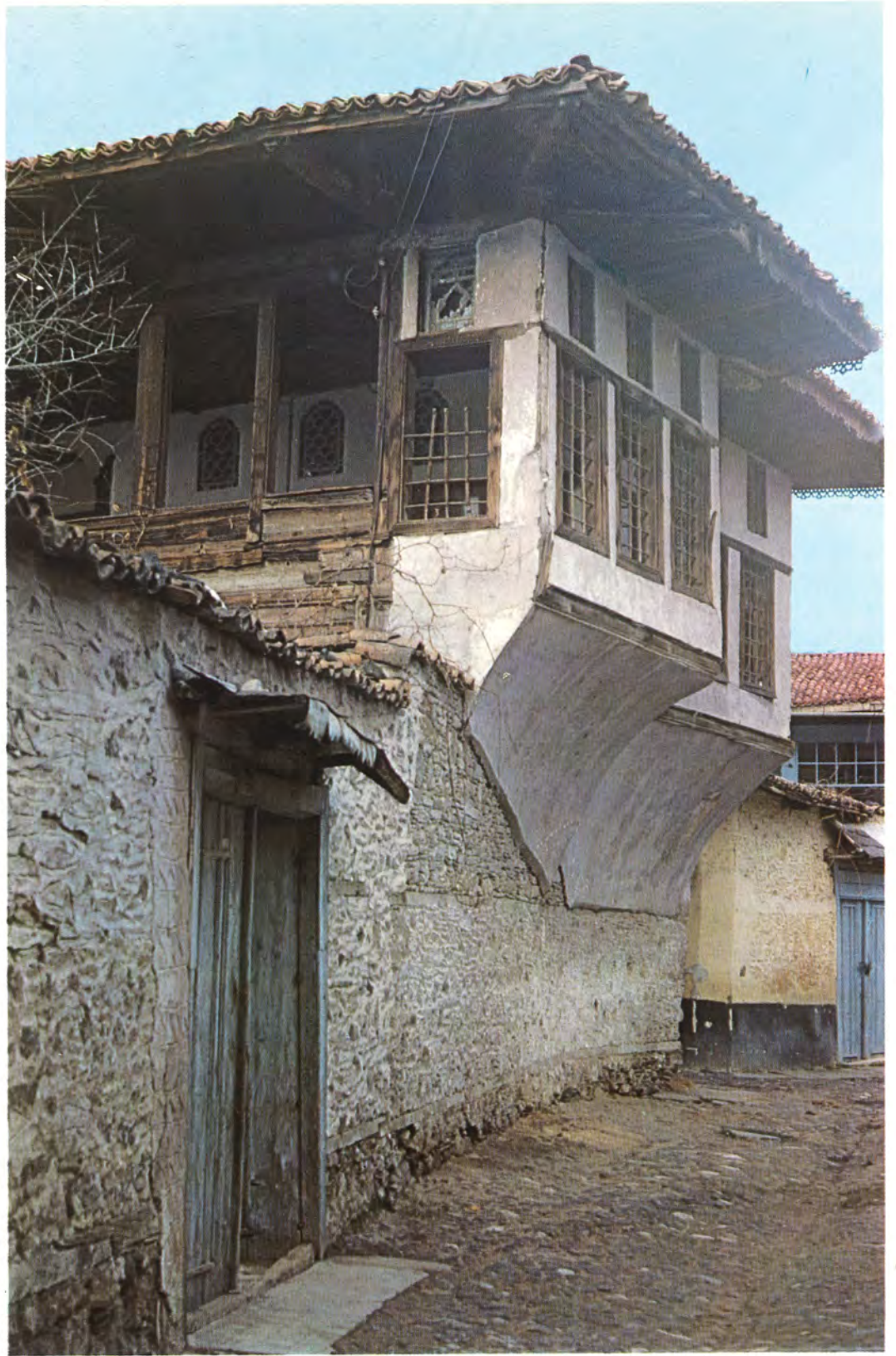
Resim 11:

Resim 12:

Resim: 13

Resim 14: Beyoğlu Evi

Kula'nın isimsiz ve diplomasız mimarları, düşüncelerindeki isâbeti hayâllerindeki zarâfetle birleştirmişler... Form ve ihtiyaç hep birlikte mütâlaa edilmiş. Hemen bütün Türk evlerinin müşterek karakteri olan "içeri dönük" bir görünüş, fakat içeride fevkalâde değişik mekânlar ve hareketli bir hayat... Tavanlar bâzen düz, bâzen tekne tavan, ekseriye çita taksimatlı; bâzen çark-ı felek şeklinde, bâzen geçmeli, göbekli veya aynalı.. Yazılı tavanı olan da var: **Çolaklar Evi**'nin başodasında "Ashâb-ı Kehf" in isimleri okunur (Resim: 8). Bu çeşit tavan bütün Türk evlerinde bile pek nâdir bulunur. Odaların duvarları dolap ve raflarla doludur. İhtiyaca göre, **yüklük, çubukluk, testilik, peşkirlik, lâmbalık** veya **tembeldeliği** gibi adlar alırlar. Dolapların iki tarafında "gözenek"ler olur. Bâzen dolaplar "gusûlhâne" olarak tertiplenmiştir. Türk evlerinin klâsiği "pah'lı köşe"ler, sekilik, nişler, tepe pencereleri, her odada ocak, Kula evlerinde de vardır.

Kula, mâzîsinde hiç de öyle büyük ve ehemmiyetli bir merkez olmamış. Dolayısıyla insan, muhteşem bir kültürün bir kasabada bile ne şekilde tezâhür ettiğine şaşıyor. **Palanduzlar Evi**'nde, merdiven üstündeki şu arkt (Resim: 5), Boğaz'ı seyretmek için İstanbul'da yaptırılmış değil!.. Bir kasaba evinde, hayat'dan tabiatı keyifle seyretmek için yapılmış... Resim: 17, 18, 19'daki oda, Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nden bir köşe değil; Kula'da **Keleşler Evi**'nin başodası! En mütevâzı evlerin kapıları bile, "Kula'nın klâsiği" dedirtecek şekilde, geçmeli ve aynalıdır (Resim: 16). Zaman içinden ve tecrübeden süzülüp gelen bir yapı bilgisi ve estetik... Asâlet, ama tevâzu'.. İnce ve zarif bir zevk, ama sâdelik.. İhtişamı ve süsü hep içe dönük. Çünkü Albert Gabriel'in teşhis ettiği gibi, **"Türkler süsü kendi zevkleri için yaparlar, gösteriş için değil..."**.

Hayat'ın yükseltilmiş kısmına mahallî şîveyle "yümsek hayat"; kiremit'e "künk" diyorlar. Kanalizasyon derdi yok. Evlerin yapıldığı arâzinin volkanik olması sebebiyle sular doğrudan toprağa veriliyor. Bu tabii kanalizasyon sistemine "çağ" deniliyor. Başodaya "yâren odası" da denilmesi, arkadaşlık ve dostluğa verilen değer in ifadesi.. Avlu kapısını araladığım evde, tatlı bir ihtiyarın, düzgün İstanbul şîvesiyle, "sebeb-i ziyâretiniz beyefendi?" suâlini, bir kasabada bile olsa, böyle heyecan verici mimarî mekânlarda duyunca hiç yadırgamadım doğrusu.

İnsan, akıp giden zamânın neleri beraberinde götürdüğünü, tarihî şehir dokularında mimariyle birlikte mahallî kültürü de kokladığı zaman hissedebiliyor. Eskiden "meydan sofrası" kurulmuş.. Üç nesil birarada, aynı tasa kaşık çalarlarmış. Evin, hayat'ın her köşesi neşe ve ses verirmiş... Şimdi böyle "pedersâhî" aile düzeni kalmadı. Evlerin çoğu, bugünün hayat tarzına büyük geliyor. Bir kısmı da tamâmen boş. Ya hayat altına oda ilâve edip üst katları terk ediyorlar; yahud hayat'ı kapayıp "salon"(!) yapıyorlar.. Pencereler bozularak "moderni"

Resim 15: Beyoğlu Evi sofası

takılıyor.. Cepheler, eflâton, yeşil gibi olmayacak renklere boyanıyor. Güzelim ahşap kapılar, demiriyle değiştiriliyor...

Doğrusu insan, aynı milletteki bu kültür ve zevk yozlaşmasını bir türlü hazmedemiyor. Bütün kültür mirasımız gibi Kula da eski hüviyetini kaybediyor. "Tarihî eserdir" diye tescil edip, "korunsun" demek yeter mi? Tedbir ve teşvik gerekiyor.. Yol gösterici teknik eleman gerekiyor.

Üzerinde dikkatle durulması lâzımgelen mevzû şudur: Tarihî binaların yakılıp-yıkılması veya zamânın tahribine terk edilmesiyle sadece binalar yokedilmiyor, muhteşem bir kültür ve medeniyetin canlı şahitleri de ortadan kaldırılmış oluyor. Kültürün devamlılığı ve yeni sentezler için korunması bir tarafa; mimarî miras, âid olduğu devrin sosyal hayatından da kesitler verir. **Çünkü mimarî, bir cemiyetin aynası ve şekli lisânıdır.** Osmanlı dinî ve sivil mimarîsindeki sıcak ve yumuşak hatlar da, o devrin karakter ve beşerî münasebetlerinin aynasıdır. Bir cemiyetde ne zaman kaos başlarsa, mimarîde de bunun tezahürü görülür. Kendi kendini tekrar eden ve yenilemeyen bir kültür yozlaşmaya ve nihayet yok olmaya mahkûmdur. Nitekim Osmanlı medeniyetinde de böyle olmuş, aslî kültür yerine, devşirme, "ithal kültür" ikame edilmiştir.

Resim 16: Beyoğlu Evi'nde bir geçmeli kapı

Diğer memleketlerdeki koruma faaliyetinin yüz seneyi aşan bir mâzisi ve sıhhatli bir temeli olmasına rağmen, bizde henüz tesbit ve tescil çalışmalarının dahi tamamlanmamış olması acıdır. Kullanıcı ihtiyaçlarına cevap veremeyen evlerin hayâtiyetini sağlamak için, bugünkü yaşama şartlarına uygun, kullanılabilir yeni fonksiyonların verilmesi gerekir. Aksi hâlde bu binâlar terkedilmeye ve harap olmaya mahkûmdurlar. Münferid binâlar olsun, çevresi bozulmamış kompleksler veya "sit ölçeği"nde olsun, sınırlamalar yerine pozitif plânlamayla sıhhiyeleştirmeye gidilerek, o merkez veya mekânda yaşayanların her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek çözüm şekilleri bulunmalı ve tatbik edilmelidir. Bilhassa sit ölçeğindeki korumanın, tek bir evdekinden veya bina gruplarından çok daha karışık ve çeşitli problemleri vardır. Dolayısıyla koruma anlayışının da, bütün bunları nizama koyacak, çok cepheli mevzuâtı ve geniş tekniği bulunan, uyum içinde bir organizma gibi olması lâzımdır.

Kula, zengin tarihî mirası, tabii güzellikleri, arazinin volkanik görünümü, civarında İhlara Vâdisi'ni hatırlatan manzaraları, 18 km uzağındaki **Selendi** Emir Kaplıcası, tütün, üzüm, madensuyu, halısı ve dokumacılığıyla büyük bir turizm merkezi olmaya namzet âtil bir potansiyeldir. Şu ezeli hastalığımız "ihmâl ve umursamazlık" olmasa, Anadolu, bu muhteşem laboratuvar, değerlendirmesini bilene ne terkipler verir. Büyük yatırımlar mı?.. Hayır!.. Kulalı'nın kendisi "teşne" zaten. Bunun için hazır bir **vakıf** bile kurmuşlar. Yol göstermek kâfi...

★ ★
★

Kula'dan bahsederken **Şâir Eşref**'i hatırlamamak mümkün değil. 1896-1897 yıllarında kısa bir müddet Kula'da "kaimmakam"lık yapan Eşref, kimbilir hangi sebeble şöyle diyor:

**"Eşref-âsâ olmasın mesken KULA hiçbir kula,
Ney gibi hicrinle Mevlânâ hemîşe inlerim;
Bir zaman gülşende dinlerken nevâ-yı andelib,
Şimdi bir vîrânedey baykuş sadâsı dinlerim."**

Kanaatimizce Kula o tarihlerde hayli mâmur olmasına rağmen Eşref'e böyle şikâyet ettirmiş. Bugünkü hâlini görseydi, hicvin büyük ustası neler söylerdi kimbilir?

Resim 18: Keleşler Evi'nin başodası tavanı

Resim 17: Keleşler Evi'nin başodası

Resim 19: Keleşler Evi başodasında ocak yaşmağı

Kaynaklar:

- Evliyâ Çelebi, **Seyahatnâme**, C. 9, İstanbul, Devlet Matbaası 1935
- "Germiyanogulları", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi 1945
- Uzunçarşılı, İ. H., **Bizans ve Selçuklilerle, Germiyan, Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, Devlet Matbaası 1932
- Tosun, İ., **Tarihî, Sosyal, Kültürel ve Turizm Yönleri İle Kula**, Abajoli Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti. 1969
- Tosun, Y., **Millî Mimarimizde Kula Evleri**, İzmir Ticaret Matbaacılık T.A.Ş. 1968
- Fersan, Nur, **Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihî Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması**, İTÜ Mimarlık Fak. Baskı Atölyesi, 1980